

MESIJANIZAM KULTURE ILI RIJEČ I SLIKA KAO ZAJEDNIČKO MJESTO VJERE I KULTURE

Ivan GOLUB

UVOD

Kad mi je lani dekan Fakulteta prof. Bonaventura Duda pisao i pitao me bih li uzeo jedno predavanje na „XXV. teološko-pastoralnom tjednu za svećenike”, posvećenom pitanjima kršćanstva i kulture, smjesta sam se odazvao kako zbog teme tečaja tako – i to poglavito – i zbog sudionika tečaja, koji su mi znali minulih godina govoriti da bi valjalo da se već jednom oglasim s tribine Teološko-pastoralnog tjedna. I imaju pravo: upravo je dvadeset godina kako predajem na Teološkom fakultetu a da nisam niti jedanput održao predavanje u plenumu na Teološko-pastoralnom tjednu. (Trebam li reći: Moj grijeh?!)

Naslov mojeg predavanja je „Mesijanizam kulture”. Neki koji su pročitali naslov u programu tečaja vele mi: „Ma, što bi to bilo: Mesijanizam kulture?” Pod nazivom „Mesijanizam kulture” moglo bi se govoriti o mesijanskim iliti spasiteljskim pretenzijama kulture, o tome koliko kultura smjera na to da odigra spasiteljsku ulogu u čovječanstvu i koliko joj se takva uloga pridaje. O tom aspektu mesijanizma kulture ne kanim ovdje govoriti. Želim govoriti o mesijanstvu kao istoznačnici za kršćanstvo. Naoko se može činiti da se tema „Mesijanizam kulture” ne uklapa u naslov tečaja „Kršćanstvo i kultura”. Znamo međutim da mesijanizam dolazi od Mesija, da je Hristos ili Krist doslovni prijevod na grčki hebrejskog termina Mašaih ili Mesija, da kršćanstvo dolazi od Krist, eto, riječju da su mesijanstvo i kršćanstvo istoznačne riječi. I prema tome mesijanstvo kulture i kršćanstvo kulture znači isto.

No sam izraz „mesijanizam” ima i svoje kroz povijest prošireno i podešeno značenje: mesijanizam znači mimobiblijske, parabiblijske ali biblijskom mesijanstvu ponešto nalične ideje, nastojanja da ne reknem pokrete koji obećavaju nekakvo spasenje svijeta i čovjeka u kakvim-takvim kršćanskim okvirima (spomenimo samo višestoljetni ruski mesijanizam). Kad dakle kažem „mesijanizam kulture”, onda mislim i na to značenje termina mesijanizam, konkretno na kulturu ukoliko u sklopu kršćanstva smjera ne neko mjesto u spasavanju svijeta i čovjeka. Tako ne-

kako zacijelo treba razumjeti i riječi pape Ivana Pavla II. što ih nalazite otisnute kao moto na programu ovog našeg Teološko-pastoralnog tjedna: „Kultura” – veli Ivan Pavao II – „nije samo subjekt otkupljenja i uzdignuća. Ona može poslužiti i kao posrednica i kao suradnica” (Govor u Coimbri 15. svibnja 1982).

Naziv „Mesijanizam kulture” hoće dakle kazati da je riječ o kršćanskosti kulture s osobitim pogledom na spasiteljstvo svijeta i čovjeka. A kako su slika i riječ *dva središnja sadržaja Biblije*, i jer su slika i riječ *dva stožera kulture*, naslovu „Mesijanizam kulture” dao sam podnaslov: „Riječ i slika kao zajedničko mjesto vjere i kulture”.

Ovo će biti nova i stara razmišljanja, glasna razmišljanja čovjeka kojeg zanima teologija i kultura, da ne rekнем čovjeka koji voli vjeru i kulturu. A i vas zacijelo zanima teologija i kultura jer ne biste došli na tečaj, odnosno na ovogodišnji tečaj posvećen kršćanstvu i kulturi.

DAROVANA RIJEČ

Mesiju se ne naziva samo Mesijom. Njemu se pridaju razni nazivi kako bi se bogstvo Mesije donekle izrazilo. Među vrhunske nazive, koji su potekli iz pera vrhunskih novozavjetnih pisaca, idu nazivi Riječ – iz Ivanova pera – i Slika – iz Pavlova pera. Isus Mesija ne govori tek riječju i slikom, nego on *jest* Riječ, on *jest* Slika.

Mesija je Riječ, i to Riječ koja je postala tijelom. „Riječ je tijelom postala” (Iv 1,14). Darovana je to Riječ. Možemo je nazvati Bogomdana riječ ili klasičnim govorom Objava. Bogomdana riječ se utjelovila: utjelovljenjem pridružila sebi čovjštvo: jednu ćud, jedan jezik, pripadnost jednom vremenu, jednoj predaji, jednom narodu, jednom prostoru, jednoj obitelji – jednoj kulturi. Bogomdana riječ dakle nije „zvuk – flatus vocis”; Bogomdana riječ je osoba, i to osoba koja se utjelovila.

Bogomdana riječ ide za tim da čovjek na nju odgovori, ona kao dar smjera na uzdarje. Ona hoće pače da čovjek odgovori na Bogomdanu riječ tako nekako kako Bogomdana riječ govori čovjeku. A Bogomdana riječ nije tek zvuk, nego je osoba, i to tijelom postala osoba. I čovjekov odgovor na Bogomdanu riječ treba prema tome biti ne tek zvuk, ne tek iskaz, nego čitava osoba, i to sa svime što je tvori. Tu i takvu riječ odgovora na Bogomdanu riječ možemo nazvati Bogudana riječ ili klasično vjera. Bogudana riječ ili vjera uključuje čitava čovjeka, ona je izricanje riječi kojom čovjek prihvaća Isusa, ali takvo izricanje da ta riječ prihvaćanja Isusa utjelovljuje u sebi sve što je dotični čovjek: čovjekovu posebnost i pojedinačnost, ukorijenjenost u predaji i usmjerenost prema napretku, pripadnost narodu i kulturi, ćud, ukus i nadarenost. Sve u svemu na utjelovljenu Bogomdanu riječ ili Objavu čovjek odgovara utjelovljenom Bogudanom riječi ili vjerom. Na utjelovljenu Riječ odgovara se utjelovljenom riječi.

Rekli smo da Bogudana riječ ili vjera treba uključiti čitavog čovjeka, to jest čitav čovjek, sa svime što ga tvori, kaže na Bogomdanu riječ, na Isusa, svoj „da” iliti svoj eklezijalni „vjerujem”. Rekli smo da Bogudana riječ ili vjera uključuje i čovje-

kovu nadarenost. Naravno da pri tome mislimo na svaku nadarenost, no posebice na jednu, na religioznu nadarenost.

Kao što postoji nadarenost za glazbu, pjesmu, sliku, za znanost, tako postoji i čisto prirodna nadarenost za religiozno. Kao svaka darovitost tako i prirodna nadarenost za religiozno može biti manja ili veća, odnosno najveća, tj. genijalna. Postoje religiozni geniji kao što postoje glazbeni i likovni geniji i geniji riječi.

A što je onda s milošću? Milost pretpostavlja narav – gratia supponit naturam – kaže stara skolastika, i pravo kaže. Prema tome milost (kao nadnarav) pretpostavlja redovno narav i kad je riječ o čisto naravnoj nadarenosti za religiozno. Ako milost pretpostavlja narav, onda glasonoše milosti – dušobrižnici trebaju također računati s naravi, u ovom slučaju s religioznom nadarenosti svojih vjernika. A vjerovjesnik će se sresti s ljudima visoke religiozne naravne nadarenosti (ne prečesto, kao što i u svemu drugome talenti, pogotovo geniji, nisu česti), srest će se i sa srednje i sa skromno religiozno nadarenim osobama. A i sam je prirodno više ili manje religiozno nadaren (Bog ne odabire za svoje navjestitelje radosti samo religiozne genije).

No jedno je važno: dušobrižnik ne može, zapravo ne smije, na svoju mjeru svoditi ili navoditi povjerene vjernike. Ako je sam skromno religiozno nadaren, ne smije one koji su visoko religiozno nadareni svoditi na svoju razinu i odvrćati ih ili priječiti ih u religioznom poletu. Ali isto tako ako je sam religiozno jako nadaren, ne može, zapravo ne smije, siliti ljude na visine za koje oni nemaju krila, ni naravne nadarenosti ni milosne darovanosti. Ne može ni najbolji učitelj glazbe od čovjeka omeđena sluha učiniti Bacha ili – recimo naš primjer – Lisinskoga, Matačića (pokoj mu duši). Tako se nikakvom silovitošću ne može od religiozno skromno nadarena čovjeka stvoriti mistika. No kako milost, koja pretpostavlja narav, zna činiti i čudesa (ne često, jer onda više ne bi bila čudesa), valja biti osjetljiv za dah Duha u pojedincu. Ako Duh kome na skroman naravni dar za religiozno podari veliki nadnaravni dar za vjeru, valja to poštivati i promicati.

I još nešto: kao što kod npr. glazbeno manje nadarenog treba cijeliti uloženo nastojanje da razvije svoj skromni dar do krajnjih granica, makar objektivno to ne doseglo ne znam kakove domete, tako valja i kod skromnije religiozno nadarenih osoba cijeliti ako su dali mnogo ili čak sve od sebe, makar se to objektivno ne pokazuje bogzna čim. Načelo „sve ili ništa” – svagdje loše načelo – na dušnoj paši pokazuje se osobito lošim: odbija se i kudi ljude koji i po mjeri naravne nadarenosti za religiozno i po daru milosti ne mogu dati više, jer nemaju više – jer su dali sve. Tada smo slični onima što su skupa s Isusom motrili pred hramskom blagajnom kako ljudi darivaju Boga. Gledano objektivno oni koje je Isus prekorio bacali su u riznicu puno, no to je bio tek neznatan dio onoga što su imali. Gledamo li objektivnu veličinu nečije religioznosti, ta može izgledati velikom, a zapravo je neznatna jer ni izdaleka ne odražuje svu naravnu nadarenost za religiozno niti nadnaravni dar milosti. Isus pohvaľuje udovicu koja je ubacila u riznicu malen novčić; objektivno gledano dala je malo. Isus je hvali, jer ono što je darovala jest sve što je imala. Ne valja li po Isusovu uzoru postupati i prema vjernicima koji objektivno malo očituju, malo daju od svoje vjerskosti, ali možda daju sve što imaju po svojoj naravnoj religioznoj nadarenosti i po daru milosti?

Postoje ne samo religiozno skromno nadareni ljudi nego i religiozno visoko daroviti pojedinci iliti geniji. Kao što postoje glazbeni i likovni geniji, postoje i religiozni geniji. Oni se ponašaju slično kao i umjetnički geniji; prelaze ponekad kanonske okvire i nadilaze institucijske međe, ili se bar neprestano lome na tim međama.

Kako milost pretpostavlja narav, navjestitelj Radosne vijesti morao bi računati s tom posebnosti osoba koje su religiozno visoko nadarene. Biti gibljiviji prema njima, imati – dokle god je to eklezijalno moguće – razumijevanja za njihovu možebitnu neprilagodljivost prosječnome. Nije li šteta, i više od toga, gubiti religiozne nadarenike, čak religiozne genije, samo zato što se oni ne uspijevaju smjestiti u, najčešće drugotne i nebitne, okvire koji trenutno općenito važe.

Isus se nije hvalio, ali jedanput se hvalio, pred Ocem se hvalio, zapravo hvalio Ocu, što nije izgubio niti jednoga od onih koje mu je dao, osim sina propasti. Pazio je kao zjenicu oka da nikoga ne izgubi i poštivao pojedinačnost svakog učenika, ne dopuštajući tipizaciju zbog koje bi gubio pojedince kao nesvedive na jedan tip. (Jedno je, kako reče evanđelist Marko, samo htio: da budu s njime i da idu propovijedati.) Svi koji su religiozno nadareni, osobito oni koji su to na osobit, genijalan, način, dani su otajstvenom Kristu Crkvi, jer svaki dobar dar, posebice dar naravne nadarenosti za religiozno, dolazi od Oca svjetlosti. I Crkva treba da slijedi Učitelja pazeći da niti jednoga ne izgubi. Kušnja je dakako, na koju je Isus već bio upozorio suvremene revnitelje, da se zanemari Božja zapovijed kako bi se održala svoja (ljudska) predaja.

Kako govorimo o kršćanstvu i kulturi, ovaj „izlet“ o religioznoj nadarenosti bio bi krnj kad ne bismo postavili slijedeće pitanje i pokušali na nj odgovoriti: Budući da je riječ o naravnoj nadarenosti – a ova se rado svrstava u dvije skupine: u nadarenost za umjetnost i nadarenost za znanost – postavlja se pitanje: u koju od njih spada naravna nadarenost za religiozno? Sudeći po vrhunskim dometima religiozne nadarenosti, to jest po religioznim genijima, naziremo da religiozna nadarenost spada prvotno u umjetničku darovitost. Sudeći po onima koji su pak bili ne samo umjetnički nego i znanstveno visoko religiozno nadareni, zaključujemo da se njihova religiozna nadarenost nalazi ili u sloju njihove umjetničke darovitosti ili istina, u sloju njihove nadarenosti za znanstveno, no tada, u samom kreativnom vršku, kojim, baš zato što je stvaralački, znanost prelazi u umjetnost.

Tjeskobio sam se, da vam reknem po duši, da li vas pozvati na ovaj izlet o religioznoj nadarenosti: računajući na to da je ovo teološko-pastoralni tečaj, predmnijevao sam da vas neću time onelagoditi. A sad nam je vratiti se, da tako kažem, s izleta.

Govorili smo o riječi, o Bogomdanoj riječi iliti Objavi i o Bogudanoj riječi ili vjeri. Kazali smo: Bogomdana riječ je utjelovljena i Bogudana riječ treba biti utjelovljena riječ. Bogudana riječ je čitavo čovjekovo biće prožeto prihvaćanjem Bogomdane Riječi – Isusa Krista. Toliko o riječi. A sada bi nam valjalo progovoriti o slici.

Mesiju se naziva u Bibliji i Slikom, i to Slikom Božjom. Izraz „slika Božja” na Orijentu, posebno semitskom, znači da u onome što se naziva slikom Božjom – a to može biti slika ili kip naličan čovjeku ili životinji ili bezlična gromada – prebiva božanstvo odnosno božanski fluid. U tom je smislu upotrijebljena riječ Biblije o stvaranju čovjeka: „Reče Bog: Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična” (Post 1,26). Čovjek je dakle stvoren na Božju sliku, odnosno Božjom slikom, u tom smislu da je stvoren kao biće kojemu je Bog prisutan. No – čovjek je i sličan Bogu. Zato je i izraz „sličnost” pridodan uz termin „slikabožja” (pišem ga namjerno kao jednu riječ, jer to nije slika koja je Božja, kao npr. slika koja je Šimunova, nego slika Božja kao nova riječ, s posebnim značenjem, to jest sa značenjem prisutnosti božanstva u onome što se zove slikabožja). Po Adamovu opredjeljenju protiv Boga narušena je slika Božja u čovjeku: čovjek se otuđuje od Boga, krije se pred Bogom; Bog pak tjera čovjeka od sebe. Lomi se dakle blizina između Boga i čovjeka, a blizina Boga čovjeku je upravo ono po čemu je čovjek slika Božja.

Po Adamovu grijehu iznakažena je i sličnost čovjeka Bogu, koja se sastojala s jedne strane u tome da čovjek vlada nad prirodom, a s druge strane u tome da je čovjek kao jedinka i kao obitelj usklađen. Opiranje zemlje čovjeku pokazuje kako je narušeno čovjekovo vladalaštvo nad prirodom, a Kainovo ubojstvo brata Abela pokazuje da je narušena društvena, obiteljska sličnost čovjeka Bogu.

Mesija je slika Božja – „Krist koji je slika Božja” (2 Kor 4,4). „U njemu stvarno prebiva sva punina božanstva” (Kol 2,9). U Isusu Mesiji uspostavljena je i obnovljena slika Božja i to daleko iznad one slike Božje koja je bio Adam: u Isusu naime prebiva sva punina božanstva, on je čovjek, on je Bog. U Isusu se obnovila i sličnost čovjeka Bogu: vladalaštvo nad prirodom očitivalo se u najvećoj pobjedi, a to je uskrsnuće; obiteljsko-društvena crta bogolikosti ostvaruje se kroz Crkvu kao novi Božji narod.

Mesija nije obnovljena slika Božja samo za sebe. On nije – da se poslužim možda manje primjerenim ali donekle razjašnjavajućim primjerom – uzorak bez vrijednosti. Isus Mesija je *spasitelj slike Božje u čovjeku*. Kako su oni koji su Adamovi, po rođenju od tijela, nosili u sebi narušenu sliku Božju, tako oni koji su Mesijini, Isusovi, po rođenju od vode i Duha Svetoga, to jest po krštenju, dakle kršćani, nose u sebi obnovljenu sliku Božju: „Kako smo nosili sliku onog zemaljskoga, tako ćemo nositi sliku ovoga nebeskoga” (1 Kor 15,49).

U sliku koja je Krist iliti Mesija mi se preobražavamo – metamorfumetha (2 Kor 3,18). Isti je to korijen kao i preobrazbe – metamorfoze. Kršćanin je dakle čovjek metamorfoze – preobrazbe. On se preobražava u sliku koja je Mesija, Krist. On je slikar – ne jedini, jer je tu na djelu i Duh Sveti – slikar Kristovog lika na sebi i u sebi; on milošću Duha Svetoga, darovanom slobodom i pogledom na slavnog Krista, slika vlastito preobraženje u sliku Kristovu. I to tako da kao u zrcalu upija u sebe Krista slavnog i odražuje ga. „Mi pak svi licem koje nam je otkriveno upijajući kao zrcalo slavu Gospodina preobražavamo se u tu istu sliku, uvijek sve slavniju, po djelovanju Duha Gospodinovoga” (2 Kor 3,18). Kršćanin – riječi kršćanin i Krist, to jest Mesija, su najpovezanije – je spasena slika, Mesijom Kristom

spasena slika. Kršćanin je slikar i slika. Pravo je da se po Mesiji, Kristu, spasena slika Božja iliti čovjek zove kršćanin, to jest Kristov.

Kad smo govorili netom o Riječi, bili smo poduzeli jedan izlet ili kako se to tudicom voli reći ekskurz o religioznoj nadarenosti. Sada nakon govora o slici napravili bismo, ako ste suglasni, jedan izlet u suvremenu likovnu umjetnost, konkretno u pitanje figurativnosti i nefigurativnosti te umjetnosti u crkvenom prostoru. (Već stari: „Tko šuti, bit će da se slaže – Qui tacet, consentire videtur.” Tako i ja tumačim vaš muk.)

Slika Božja, rekosmo, prvotno znači prisutnost Boga u onome što se naziva likom Božjom a onda i sličnost Bogu: čovjek je stvoren na sliku Božju, Krist je slika Božja, na sliku Krista čovjek je prestvoren ili spasen kao slika Božja. Slike u bogoslužnim prostorima u kršćanstvu (ne ulazimo sada u ikonoklastičke sporove) bile su uglavnom figurativne i na taj način poučne, da bi se, u novije vrijeme, pojavile nefigurativne slike, i bile nepoučne ili čak zbunjujuće. Doista, nekoć su slike u crkvama bile biblia pauperum – knjiga za one koji nisu umjeli čitati (malo je tada bilo pismenih). Danas nalazimo slike koje svojom dvojbenom ili pak nikakvom figurativnošću ne izgledaju poučne. Da li je to razlog da se kanonizira figurativno hramsko slikarstvo s jedne strane i da se anatemizira nefigurativno slikarstvo? Smije li se nefigurativnom slikarstvu (i kiparstvu) uskratiti mjesto u crkvi, odnosno ako ono već zauzima neko mjesto u crkvama, treba li ga se smatrati nepovlašćenim prisustvom iliti ulještvom?

Budući da slika Božja ne mora biti nužno likovna, čovjekolika, već prvotno treba izražavati prisutnost božanstva, onda i nefigurativna i nepoučna slika ima svoje mjesto u crkvi. Svojom uključenošću u kulturni prostor pače i u sam kult (istočna liturgija okadauje ikone) i nefigurativna je slika predstava Božje prisutnosti. Da se pred slikama i kipovima u crkvi smije moliti, ne proizlazi to prvotno iz njihove figurativnosti niti poučnosti, nego iz toga što kao slike prikazuju i izrazuju prisutnost Boga i svetih na neki način. Zbog prisutnosti Boga koju slike na svoj način iskazuju smije se pred slikama moliti, njih kadom kaditi. Postoje i slike koje se zovu čudotvorne, koje – i to najčešće – nemaju neku likovnu uzvišenost (npr. kip Majke Božje Bistričke).

Likovno predočivanje Duha Svetoga predstavlja otvorena vrata u nefigurativno sakralno slikarstvo. Duh je nazvan u Bibliji, među ostalim, i silom, snagom. Kako prikazati Duha kao snagu figurativno? Zato nefigurativna slika Duha Svetoga zapravo odgovara izvornom, istočnom pojmu slike Božje, gdje ono što se naziva likom Božjom ne mora biti figurativno (čovjekoliko ili životinjoliko), već je bitno da sadržava prisutnost božanstva odnosno Božji fluid. Nefigurativne predstave Boga u likovnoj umjetnosti nesumnjivo su moguće i opravdane, ne samo s obzirom na predočivanje Duha Svetoga nego Boga naprosto.

Mislim da se smije – možda čak i mora – u suvremenom crkvenom slikarstvu i kiparstvu poći ukorak sa suvremenom nefigurativnom umjetnošću. Bit će to možda ikonografija bliža našem vremenu (vremenu energije i krize energije), kojoj će biti zajedničko s istočnjačkom i biblijskom slikom Božjom to što predočuje upravo prisutnost Boga i Božje sile, snage; a bit će joj to zajedničko i s istočnim ikona-

ma, koje kazuju više od sličnosti i bliže su prisutnosti. Nije čudo da su se slikari ikona na istoku spremali za slikanje dugim postom i molitvom, a sam čin slikanja ikone obavljali kao obred i nisu se potpisivali na sliku u koju se upisao Bog.

Na kraju, zar i nefigurativna slika u svetom prostoru nije također i poučna i to upravo primjereno: kao što je u doba nepismenosti bila likovna biblia pauperum poučna, tako u doba kompjutorizacije nefigurativna slika biva poučna. Poučava o Bogu prisutnome i o snazi Duha.

MESIJANSTVO

Mesija iliti Krist jest Riječ i jest Slika. Njegov mesijanski ili spasiteljski čin jest u konačnici otkupljenje čovjeka kao riječi i kao slike.

Otkupljenik se zove kršćanin, što etimološki znači Mesijin, Kristov. Kršćanin je nastavljač Isusa, Mesije, Krista u vremenu i prostoru i to tako da biva riječ i slika, to jest da je pronositelj Božje riječi i da je kao slika posrednik prisutnosti Boga-Isusa u svijetu, osobito u svijetu ljudi. A muka bez koje nema djela njegov je prinos dopunjenju Mesijinih, Kristovih spasiteljskih muka.

Kako riječ i slika nisu samo stožeri Biblije nego i stožeri kulture, kršćanstvom se kultura na neki način mesijanizira ili kristijanizira.

Govoriti o mesijanizmu a ne govoriti o lažnim mesijama bilo bi u najmanju ruku nepotpuno. Pa i predavanje na jednom tečaju, omeđeno škrtom mjerom vremena, ne može nas ispričati da, makar i najkraće, ne progovorimo o lažnim mesijama. I to poglavito unutar kršćanstva. Zapravo isključivo unutar kršćanstva.

Mesija Isus je rekao kako „će ustati lažni mesije i lažni proroci” (Mk 13,22). Glas o njima će pući i pronijeti se kao zov. No pravi Mesija upozorava: „Ako vam tko tada rekne: 'Slušaj! Mesija je ovdje' ili 'Mesija je ondje' – ne vjerujte, jer će se pojaviti lažni mesije i lažni proroci te će činiti tolike čudesne znakove da bi zaveli, kad bi bilo moguće, i same izabranike. Eto, kazah vam unaprijed! Zato reknu li vam: 'Eno ga u pustinji!' – nemojte izlaziti. 'Eno ga u tajnim odajama!' – nemojte vjerovati” (Mt 24,23–26).

Teško je uistinu u pojedinom vremenu dok to vrijeme traje identificirati lažne proroke i lažne mesije – lako je to učiniti kad vrijeme umine. Isus Mesija dao nam je u upravo navedenoj rečenici doduše malo elemenata za raspoznavanje lažnih mesija, ipak, držim dovoljno.

Ponajprije Isus veli da će se lažni mesije pojavljivati kao mesije. Znači imat će privid Mesije. Nešto dakle što inače spada na Mesiju. A na Mesiju, kako smo vidjeli, spada da je Slika i Riječ, i da je spasitelj čovjeka kao slike i riječi, ili zgusnuto rečeno spasitelj slike i riječi. Lažni mesije, smijemo predmnijevati, pojavljivat će se kao riječ i slika i kao spasitelj čovjeka kao riječi i slike, oni će obećavati bogolikost, oni će obećavati dokinuće babilonske pomutnje jezika. I još nešto je Isus rekao: govorit će se o njima kao mesijama, danas bismo rekli: uživat će velik publicitet. S tim od Isusa Mesije pruženim ključem u ruci pokušajmo, s okom na svom vremenu, razmišljati o Isusovoj opomeni o lažnim mesijama.

Kad se okrenemo malo i oko svog vremena i sve do obzora kršćanskih vremena, riječ je zapravo o tipskim, opetovanim pojavljenjima lažnih mesija. Što se *sličnosti Bogu* tiče, pojavljuje se kršćanstvu dugo znana i vječno vješto prerusavana kušnja: postati kao Bog vlastitim snagama. Najčešće se ona pojavljuje kao isključiva čista etika. Kršćanstvo se hoće svesti na čudoređe. Spasenje se svodi na moralne propise, otkupljenje na psihohigijenske vježbe, duhovnost iliti pobožanstvenjenje na vlastiti rad (molitva je jedna od tih vlastitih radnji). I tako oživljuje Pelagije, samozadovoljni irski monah, i zadovoljno gleda kako nije strunulo sjeme njegove besjede: „Nitko ti ne može dati darove kreposti do ti sam.” I tako tuguje Aurelije Augustin kako je ovaj naraštaj zaboravio njegovu molitvu: „Gospodine, daj što zapovijedaš pa zapovijedaj što hoćeš.” Tako se pitaju stari stoici, Seneka i Marko Aurelije: „Što je Isus: samo jedan od nas učitelja čudoređa?”

Etika bez otajstva, ethos bez Krista, kršćanstvo svedeno samo na moral – to je lažni Mesija. Tu je Isus izlišan. Isus Mesija tu je koristan i korišten toliko koliko je učitelj čudoređa.

Pravi Mesija, Isus, jest prava slika Božja. Lažni mesije bit će lažna slika Božja. A znate kako se zove lažna slika Božja? Zove se kumir iliti idol. I po čemu se razlikuje prava slika Božja od lažne slike Božje, to jest slika Božja od kumira iliti idola? Za sliku Božju, prisjetimo se, bitno je da u njoj prebiva božanstvo. Za lažnu sliku Božju bitna je laž i to ova laž: tvrdi se da u njoj, u kumiru, u idolu prebiva božanstvo, a božanstva u njoj nema. No ona se ponaša kao da u njoj Bog prebiva i traži od čovjeka da se pred njom baci na koljena. Slika Božja jest Apsolutni (Bog) u relativnome (u slici). Idol pak jest apsolutizacija relativnoga, proglašenje apsolutnim jedne relativne stvari, konkretno: proglašenje kumira Bogom. Kumiri su uvijek žudni i žedni idololatrije.

Postoje li danas kumiri, idoli koji iskušavaju kršćanstvo? Ovisi o tome da li danas postoji apsolutizacija relativnoga. E, postoji. Kad se jedna operativna ideja postavlja kao jedina, onda je to apsolutizacija relativnoga. A znate kako se zove jedna operativna ideja koja želi biti jedina? Zove se ideologija (u pejorativnom značenju riječi; u pozitivnom ideologija znači splet operativnih ideja). Prema tome ideologija se pokazuje kao idol. Zanimljivo da i ona kao svaki idol traži da joj se pokloni. Ponaša se bogovski. I obećava spasenje. Ideologija je lažni Mesija.

Ideologija i idololatrija gotovo srodno zvuče. Kršćanstvo nije bilo slobodno od kušnje ideologije kao što židovstvo nije bilo slobodno od kušnje idololatrije. Povijest inkvizicije je ipak na dnu dobrim dijelom tužno podlijeganje iskušenju ideologije. A navješćivanje Radosne vijesti odveć kao sustava ideja bez obaziranja na kulturu i posebnosti naroda koje se evangelizira ideologidna je pojava.

Ideologidne su pojave kad se u Crkvi apsolutizira i nad Crkvu uzdiže jedno teološko mišljenje, jedna skupina sa svojim shvaćanjem, jedna duhovnost, jedna pobožnost, i kad se drukčija shvaćanja i druge odnosno drukčije ljude konkretno kršćane hoće staviti pod tu istu kapu, milom, trikom, prezirom ili čak silom. Ideologidna su i sva gušenja života, sva zatiranja rasta pojedinca ili zajednice samo da ih se svede na svoju idejnu mjeru i svoj bogoslovni nazor. Ako je ideologija u Crkvi lažni Mesija, onda su ideologidne pojave u njoj u najmanju ruku mimo-mesija, para-mesija. A Mesija je jedan.

U svim vremenima i u svim kušnjama postojala je u Crkvi i vjera otporna na kušnju ideologije. Drugi vatikanski sabor dekretom o vjerskoj slobodi – zacijelo najdalekosežnijom od svojih povelja – podigao je visok bedem protiv naplavina i poplava ideologije u Crkvi. Ispovijedajući apsolutnim samo Apsolutno biće, Sabor je sačuvao poštovanje i prema ateističkoj savjesti i priznao kako u mitovima raznih kultura i u obredima raznih religija postoje zrake istine.

Apsolutizacija relativnoga zajednička je idololatriji i ideologiji. Dok se podsmjehujemo nezgrapnoj idololatriji starih koji su predmete smatrali Apsolutnim bićem, sami lako podliježemo kušnji profinjene idololatrije koja se zove ideologija te apsolutizira ideje. Najgore što može kršćanstvo zadesiti jest da se u pojedinim svojim razdobljima ili na izvjesnim prostorima izrodi u ideologiju, najgore zato što je ideologija jedna ideja koja ide djelatno za tim da bude jedina, a kršćanstvo nije ideja već život; nadalje zato što je ideologija apsolutizacija relativnoga, a kršćanstvo to nije; napokon zato što je ideologija protivna životu, a Isus je za izobilan život i najzad zato što je ideologija lažni Mesija.

Isus je upozorio da će se lažni mesije i lažni proroci pojavljivati i glas o njima da će mamiti ljude. no. govori Mesija Isus, da ne idemo pukne li glas da je Mesija na trgu ili začuje li se da je u tajnim odajama. Rekli bismo: ideologija – to je lažni Mesija na trgovima, a eticizam ili moralizam – to je lažni Mesija u tajnim odajama.

* * *

Dva su stožera kulture: riječ i slika. Dva su središnja sadržaja Biblije: riječ i slika. Biblija sva mesijanska daje riječi i slici mesijanski biljeg. Kultura – temeljena na riječi i slici – pruža stanovita rješenja. Zato sam ovdje govorio o mesijanstvu i kulturi odnosno o riječi i slici kao zajedničkom mjestu vjere i kulture s osobitim naglaskom na mesijanstvo iliti spasiteljstvo.

Mesija – Isus u svojoj povijesnosti predodčen je terminima Riječ – Logos (u Ivanovu peru) i Slika – Eikon (u Pavlovim spisima). I to Riječ koja je tijelom postala, i Slika koja je vidljivi lik Boga nevidljivoga.

Riječ je utjelovljenjem uzela, pridružila sebi čovjstvo i s njime pripadnost jednom vremenu, jednoj predaji, jednom narodu, jednom prostoru – jednoj kulturi.

Slika Isus svojom vidljivošću očitovanje je i prisutnost Boga nevidljivoga: „Boga nitko nikada nije vidio: Jedinorođenac – Bog, koji je u krilu Očevu, on ga je objavio” (Iv 1,18).

Sve u svemu: Mesija ne govori tek riječju i slikom, nego on jest Riječ i Slika. I njegov mesijanski ili spasiteljski čin jest u konačnici iskupljenje riječi i slike, čovjeka kao riječi i slike Božje. Ono što je izgubljeno, upropašteno, oteto, ono što treba izbaviti jest riječ i slika, i to čovjek kao riječ i kao slika. Čovjek je riječ – dobro je to razumio Filon Aleksandrijski kad je rekao da stvaranje čovjeka na sliku Božju znači stvaranje na sliku Logosa – Riječi. Čovjek je slika, to jest prisutnost i očitovanje Boga u svijetu.

Čovjek je kao riječ i kao slika po istočnom grijehu iznakažen, ugrožen i oštećen. Kao riječ je iznakažen: nakon grijeha naime izvraća riječ; dolazi do pomutnje jezika kod gradnje babilonske kule. Nakon grijeha se narušava čovjek kao slika

Božja i sličnost s Bogom: čovjek se krije od Boga, Bog tjera čovjeka od sebe. Drugim riječima, lomi se blizina između Boga i čovjeka, a blizina Boga čovjeku je upravo osnovna značajka slike Božje. Kajinovo ubojstvo brata Abela pokazuje da je narušena društvena, obiteljska sličnost čovjeka Bogu. Opiranje zemlje čovjeku pokazuje kako je narušeno vladalaštvo nad prirodom po kojem je čovjek također Bogu sličan.

Isus kao Mesija sam biva riječ i slika neokrnjena. I kao što su potomci Adamovi baštinili od praoca narušenu sliku Božju, tako oni koji potječu od novog Adama, Isusa Mesije, preporođenjem od vode i Duha, to jest krštenjem, baštine obnovljenu sliku Božju. Isus im namire da kao kršćani, dakle Kristovi iliti Mesijini, budu kao i on na neki način riječ i slika. Kao što je on riječ koja poziva, utjelovljena riječ, tako i čovjek kad mu se odaziva biva riječ, utjelovljena riječ: utjelovljuje u sebi svoju pojedinačnost i zajedničkost, pripadnost vremenu, narodu i predaji, propeptost prema budućnosti i smještenost u sadašnjost – utjelovljuje u sebi dotičnu kulturu. Slično kao što si je Božja zovna riječ pri utjelovljenju s time pridružila pripadnost jednoj kulturi.

Kao što je Mesija slika koja se postavlja za uzor na čiji se uzor treba upriličiti, tako i oni koji su Mesijini, Kristovi iliti kršćani, upriličenjem Isusu Slici sami bivaju slika Božja i odražavaju Mesijinu sliku u svijetu: „Mi pak svi licem koje nam je otkriveno odrazujemo kao ogledalo slavu Gospodnju, preobražavamo se u tu istu sliku uvijek sve slavniju” (2 Kor 3.18). Ta je slika nalik onoj u zrcalu, a to znači da je vjerna i da zrcali.

Kršćanin je onaj koji je Kristov, a Krist je grčki naziv za hebrejski Mesija. Kršćanin je dakle onaj koji je Mesijin. U imenu kršćanin stoji mesijanstvo. Kršćanin je nastavljatelj mesijanstva u vremenu i prostoru. Kako? Tako kako je to Mesija Krist od kojega kršćanin ima ne samo ime nego i kršćansko postojanje po preporođenju vodom i Duhom Svetim – to jest kršćanin nastavlja Isusovo mesijanstvo tako da biva riječ i slika.

Riječ i slika nisu samo stožeri Biblije; to su, rekosmo, i stožeri kulture. Kultura se na neki način mesijanizira iliti kristijanizira.

A što to znači biti kao kršćanin riječ i slika? Božja riječ ili Objava kao zov traži kao odgovor čovjekov odazov ili vjeru. Vjera je komunitarno, eklezijalno i osobno prihvaćanje Riječi Božje utjelovljene, i zato i ono utjelovljeno obuhvaća čitava čovjeka.

Slika je također čitavo čovjekovo postojanje ukoliko čini prisutnim, bliskim Isusa koji je slika Boga nevidljivoga.

Isus je rekao da će ustati krivi proroci i lažni mesije. Ako su lažni mesije, ali su mesije, to jest imaju privid Mesije. A Mesija, vidjesmo, jest Riječ i Slika. Prema tome i lažni mesije će se pojaviti kao riječ i kao slika. Ali kao izobličena slika i kao iskrivljena riječ.

Pravi Mesija kao utjelovljena riječ jest spasiteljsko objavljenje Boga u Isusu, jest Isus Krist Mesija i spasitelj. Lažni Mesija kao riječ u kršćanstvu se konkretno očituje kao etika bez otajstva, kao ethos bez Hristosa. Svođenje je to spasenja na etičke, moralne propise, na razne psihohigijenske vježbe i metode dobrog funkcioniranja tijela kao stroja, da ne reknem čovjeka kao stroja (to su logoterapije, to je po-

plava...) to su Seneke i Marko Aurelije u kršćanskoj togi. Tu je spas samo u etici. To je bogolikost vlastitim snagama. To je Pelagije redivivus. Isus je tu zapravo izlišan, odnosno koristan ili korišten toliko koliko je učitelj ćudoreda, i ništa više. To je kršćanstvo tek kao etička riječ. I na etičkom se leksiku očituje pomutnja babilonske kule: iste riječi ne znače u raznim ustima isto i u raznim ušima znače drugo, i to ključne etičke riječi: dobro, zlo, sloboda.

Kušnja koja bježe kršćane danas jest poglavito u tome da mesijansko spasenje vide zapravo u etici i samo etici. Postoje i zamaskirani kršćanski pokreti koji su čisto psihologiziranje i eticiziranje. Krivi mesije Kristi, lažni mesije nude spas samo u etici ili pomodnije govoreći u zdravlju (sve vrvi od knjiga o zdravlju).

Pravi Mesija kao slika jest Isus. Slika Božja je ono u čemu prebiva Božanstvo, a to je jedino čovjek. na prvom mjestu Isus u kojem prebiva sva punina Božanstva. Izobličena slika ili idol jest predmet u kojem ne prebiva Božanstvo, a predstavlja se kao da prebiva. Idol je apsolutizacija relativnoga. Kamen ili lik smatra se apsolutnim – Bogom.

Postoji li u kršćansko doba idola? Da, to je ideologija. Ideologija – uzimljem je samo u njenom negativnom smislu – jest jedna operativna ideja koja želi biti jedina. Drugim riječima, ideologija je apsolutizacija relativnoga. A to znači da je sveđiva na idololatriju. Stari su se klanjali zlatnom teletu ili drugim kumirima kao Bogu, kao apsolutnome biću. Danas se događa u kršćanstvu da se klanjaju nekoj ideji kao apsolutnome, kao Bogu, kao idolu. Kao što židovstvo nije bilo slobodno od kušnje idololatrije, tako kršćanstvo bježe napast ideologije.

Lažni mesije dolaze kao i pravi Mesija sa slikom – no dok je pravi Mesija slika Božja u kojoj prebiva sva punina Božanstva, lažni Mesija je slika Božja u kojoj nema Božanstva, tj. idol.

Čovjek koji je stvoren kao slika i riječ izobličen je kao slika kad je u Edenu htio svojom silom postati kao Bog i bio zato daleko protjeran od Boga i njegove blizine. Iskrljven je kao riječ najvećma kad je htio babilonskom kulom doseći nebo, i tada mu je pometen govor.

Mesija uspostavlja čovjeka kao riječ i sliku: kao riječ dajući mu Duha koji dokida Babilon govora.

Mesija uspostavlja čovjeka kao sliku time što prebiva u čovjeku: „Ako me tko ljubi, držat će moju riječ, i moj će ga otac ljubiti; k njemu ćemo doći i kod njega se nastaniti” (Iv 14,23).

Mesija je rekao: „Ustat će lažni mesije i lažni proroci” (Mk 13,22). „Reknu li vam: 'Eno ga u pustinji!' – nemojte izlaziti. 'Eno ga u tajnim odajama!' – nemojte vjerovati” (Mt 24,26).

Javljat će se lažni mesije kao slika (bez Boga), odnosno ideologija na trgu, javljati se kao riječ – ethos bez Krista, moral bez misterija. Kao puka etička riječ, u povučenosti, u pustinji.

A gdje je Mesija? U Riječi i u Slici, zapravo riječ i slika. Riječ koja je tijelom postala, slika u kojoj prebiva sva punina božanstva, na trgu i u pustinji.

Ovaj je skup posvećen kršćanstvu i kulturi. Kršćanstvo i mesijanstvo zapravo su istoznačne riječi. Krist Mesija iskazan je u Bibliji izrazom Slika (pod Pavlovim perom) i izrazom Riječ (u Ivanovu govoru). Riječ i slika stožeri su kulture.

Pavlovsku liniju – liniju slike – nastavlja istočna, pravoslavna kršćanska tradicija. Na pravoslavnom istoku slika-ikona čuva nešto od onog iskonskog istočnog značenja po kojem slika nekako krije prisutnost i blizinu Boga.

Ivanovsku liniju – liniju riječi – koja je dakako živjela i u Pravoslavnoj i u Katoličkoj Crkvi – ističu evangeličke crkve. U njih prvenstvo ima riječ govorena, slušana, čitana, pjevana. Nije čudo da su tu nikla visoka glazbena ostvarenja (spomenimo samo Bacha, čije se 300-godišnjice spominjemo).

Ivanovsku liniju riječi i pavlovsku liniju slike njegovala je, iako ne uvijek podjednako, Katolička Crkva.

Sve kršćanske, tj. mesijanske, crkve ispovijedaju Isusa Krista, tj. Mesiju koji je utjelovljena riječ i slika Božja, spasiteljem svijeta i čovjeka, spasiteljem riječi i slike – dakle i kulture – i bdiju, budno ili manje budno nad zamamom lažnih mesija koji se unutar kršćanstva javljaju na trgu i u pustinji kao ideologija iliti slika bez Boga i kao eticizam iliti riječ bez Krista.

Svatko vidi Boga kroz sebe: seljak kroz polje, majka kroz dijete, pisac kroz riječ, slikar kroz sliku, kršćanin kroz Krista. A Bog je svugdje. Biblija, koja je knjiga nad knjigama, vidi Boga kroz riječ i kroz sliku poglavito. Kroz Krista koji je Riječ i Slika. A Bog je svugdje.

E, kako je zaboravljena dobra prisutnost Boga iz starog katekizma: „Bog je svagdje i na svakom mjestu.” Ne dakako kao isljednik, nego kao bliski. Pisano je da u Bogu živimo, mičemo se i jesmo. Kao zrak koji dišemo, kao voda kojom plovimo, kao...

U slici je Bog i u riječi, u onoj kršćanskoj ali i u onoj koja nije takva. On je tu. I u riječi i slici *izvan kršćanstva*. Riječ i slika izvan kršćanstva jest Ivan Krstitelj koji veli: „Među vama stoji koga ne znate, poslije mene dolazi koji je preda mnom jer bijaše prije mene” (Iv 1,27).

A vama, dragi slušatelji (zašto da ne rekнем prijatelji?) hvala što ste htjeli poslušati ova moja nova i stara razmišljanja naglas.